

Juryrapport Essayprijs Academische Boekengids en Vrij Nederland 2011

11 februari 2011

Het werpt zijn vruchten af dat vrijwel alle universiteiten nu zo wijs zijn deel te nemen aan de *Academische Boekengids*. Bij de vierde editie van de ABG VN Essayprijs was de oogst beduidend groter en van betere kwaliteit dan vorig jaar, toen we helaas moesten besluiten de prijs niet uit te reiken.

Veel van de inzenders gaven er blijk van het vak van het recenseren te verstaan. Keurig bespraken ze de ideeën die ze in de gelezen boeken hadden aangetroffen, om daar een paar ter zake doende kanttekeningen bij te plaatsen. Hun essay bestond uit enkele kunstig aan elkaar geregen kleine boekbesprekingen, met als uitsmijter een gedragen alinea waarin ze hun diepste gedachten prijsgaven over de toekomst van hun vakgebied en de wereld in het algemeen.

De jury van de essayprijs – dit jaar bestaande uit Ieme van der Poel (UvA), Theo Mulder (KNAW), Geertje Dekkers (ABG) en Tomas Vanheste (VN) – wilde de lat hoger leggen. Een essayist is iemand die in een persoonlijke stijl ideeën uitprobeert. In het betere *essay review* – waar de *Academische Boekengids* een podium voor wil bieden - ontwikkelt de auteur in dialoog met enkele recente boeken een eigen visie die tegelijkertijd blijk geeft van wetenschappelijke strengheid en eigenzinnigheid.

Vijf inzenders wisten naar de smaak van de jury over die lat te springen. In alfabetische volgorde:

In een pittig maar toch ook helder betoog schroomt Klaas de Geus niet te essayeren over de grote vraag waar ons bewustzijn zich bevindt. Uit de stroom van boeken over brein en bewustzijn kiest hij een van de intelligentste – *De egotunnel* van de Duitse neurofilosoof Thomas Metzinger – om daar met scherp op te schieten. Hij benut de ideeën van Metzingers Amerikaanse vakbroeder Alva Noë om de verborgen vooronderstellingen bloot te leggen van de populaire opvatting dat het bewustzijn zich in ons brein bevindt, het zelf een illusie is en de wereld zoals die aan ons verschijnt een constructie is van onze hersenen. Zelf komt De Geus

erop uit dat we het bewustzijn moeten begrijpen in de interactie tussen mens en omgeving. Daarbij is het zaak ons niet blind te staren op de cognitieve talenten van de mens, maar juist ook terug te keren naar de evolutionaire oorsprong van zijn interactie met de wereld als biologisch wezen. Vandaar de mooie titel van zijn spannende betoog 'Ga tot de mier'.

Schrijf maar eens een origineel essay over de meest bestudeerde Nederlandse auteur ooit: Multatuli. Laurens Ham slaagt daar glansrijk in in een even onderhoudend als veelkantig verhaal. Overtuigend laat hij zien dat Multatuli in elk tijdgewricht weer anders gelezen wordt. Was hij in de negentiende eeuw de man met de politieke boodschap, de lezer van nu ziet hem vooral als een mensenvriend. Ook academische vorsers lijken daarbij het basale onderscheid tussen het schrijverspseudoniem Multatuli en de historische figuur Eduard Douwes Dekker uit het oog te zijn verloren, betoogt Ham. Zelf werpt hij juist de dwarse vraag op of we Multatuli niet als een van de minst authentieke schrijvers van de Nederlandse literatuur kunnen zien.

Floor Rusman verdiept zich in een tweetal biografieën van de Amerikaanse schrijfster en filosofe Ayn Rand. Haar *Atlas Shrugged* uit 1957 kan beschouwd worden als de blauwdruk van het kapitalisme in romanvorm. De biografieën laten mooi zien, prijst Rusman, hoe vormend Rands jeugdijaren in Rusland waren voor haar afkeer van iedere vorm van collectivisme. Ook beschrijven ze fraai het paradoxale proces van stalinisering in Rands kring van volgelingen. Maar beide boeken besteden weinig aandacht aan de invloed van de schrijfster op de Amerikaanse politiek en samenleving. Die is immens, stelt Rusman. Rechtse opiniemakers en aanhangers van de Tea Party-beweging geloven dat het dystopische gedeelte van *Atlas Shrugged*, waarin de regering in handen is gevallen van socialisten, met Obama werkelijkheid is geworden. Wie Amerika wil begrijpen, leze Ayn Rand, besluit Rusman haar actuele essay.

Gelijkheid, het is een nobel streven. Maar waarin? In kansen, in geluk, in goederen? De beste toetssteen voor rechtvaardigheid en ontwikkeling is, schrijft Ilse Oosterlaken, het moeilijk te vertalen concept 'human capabilities'. Maar twee belangrijke denkers over dit concept - econoom Amartya Sen en filosofe Martha Nussbaum – verschillen diepgaand over hoe de 'capabilities'-benadering invulling te geven. Scherp en precies rafelt Oosterlaken hun

argumentaties uiteen, waarbij ze de wereldberoemde denkers flink van katoen geeft. Retorisch vraagt ze zich af of Sens weigering om een keuze te maken voor bepaalde capabilities niet tot een 'tandeloze benadering' leidt. Maar ook Nussbaums poging wel te kiezen, stelt haar niet tevreden. Die is te sterk gebaseerd op de eigen, onbeargumenteerde morele intuïties van de Amerikaanse filosofe. Toch heeft die benadering uiteindelijk meer haar sympathie: Nussbaum durft vuile handen te maken en heeft zo meer invloed op het publieke debat.

Tot slot Gijsbert Werner. Hij waagt zich op het ongemakkelijke terrein van de verbetering van de mens. De vraag hoe ver we daarin mogen gaan dringt zich steeds sterker op nu de mogelijkheden voor ingrepen in het genetische materiaal almaar toenemen. Overtuigend laat hij zien dat de intuïtieve afkeer van mensverbetering niet overtuigend is gefundeerd in rationele argumenten. De tegenstanders falen aan te geven wat het morele verschil is tussen genetische en niet-genetische verbeteringen en waarom de eerste niet, de tweede wel zijn toegestaan. In een prikkelend essay waar ook voor andersdenkenden moeilijk gaten in te schieten zijn, betoogt Werner dat gentechnologie te veel kansen biedt op welzijnsverbetering om die te laten liggen.

Vijf mooie verhalen, één winnaar. Over wie dat moest zijn, was de jury het volmondig eens. Dat is degene die in een verrassend essay de 'engelachtige representatie' van de beroemdste schrijver uit de vaderlandse geschiedenis bekritiseert en laat zien hoe de mens Douwes Dekker zich is gaan gedragen naar de romanpersonages die hij heeft geschapen. Kan een jury van een essayprijs het beter treffen dan een betoog te mogen bekronen dat de macht van het geschreven woord over de werkelijkheid toont? De essayprijs van de Academische Boekengids en Vrij Nederland 2011 gaat naar Laurens Ham.